

М. В. Процишен

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри конституційного та адміністративного права
Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана,
державний уповноважений
Антимонопольного комітету України

СИСТЕМА ПРИНЦИПІВ ТЕЛЕКОМУНІКАЦІЙНОГО ПРАВА

Статтю присвячено науковій формалізації системи принципів телекомунікаційного права у розумінні його триєдиної сутності: як системи правових норм, як напряму наукових досліджень, як навчальної дисципліни. При цьому телекомунікаційне право розглядається як підгалузь спеціальної частини такої комплексної галузі права, як інформаційне право, що містить у собі взаємопов'язані публічно-правову та приватно-правову складові підсистеми. Наведено методологічні положення щодо доктринальних позицій ієрархії принципів телекомунікаційного права за концепцією теорії множинних, великих систем у праві (теорії гіперсистем права). Сформовано пропозиції щодо подальшого розвитку теорії принципів телекомунікаційного права.

Ключові слова: право, телекомунікації, принципи, система принципів телекомунікаційного права.

Постановка проблеми. Наукове визначення множинної єдності принципів телекомунікаційного права має важливе значення для інституційної структуризації його як складного юридичного феномена, зокрема у статусі підгалузі спеціальної частини такої комплексної галузі права, як інформаційне право.

У юридичній доктрині принципи розглядаються як обов'язковий компонент під час формування розуміння системних ознак усіх галузей права, поряд із суб'єктами, об'єктами (предметами) та змістом відповідних правовідносин. Отже, не може бути виключення і для телекомунікаційного права, що претендує нині на перехід із статусу складного міжгалузевого інституту права, що має прояви у спеціальних інститутах окремих галузей права, у статус підгалузі спеціальної частини інформаційного права у розумінні останнього як комплексної галузі права, яка має три частини: поряд із спеціальною також загальною та особливою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив, що в юридичній науці питання принципів телекомунікаційного права не знайшли свого цільового комплексного висвітлення, зокрема у контексті правотворчості, правозастосування та освітньої діяльності. Фрагментарно, ситуативно посилання на окремі принципи телекомунікаційного права знайшли вираз в окремих публікаціях дослідників, але вони зазначаються в аспектах розкриття окремих положень

щодо суб'єктів, об'єктів (предметів) та змісту правовідносин у сфері телекомунікацій.

Серед предметних наукових розвідок щодо правових складових сфери телекомунікації пропонується звернути увагу на праці таких вітчизняних дослідників: І.В. Арістової [1], О.А. Баранова [2], Ю.П. Бурила [3], О.О. Золотар [4], Р.А. Калюжного [5], Л.П. Коваленка [6], В.В. Костицького [7], С.П. Кудрявцевої [8], В.А. Ліпкана [9], С.О. Лисенка [10], О.М. Музичук [11], А.М. Новицького [12], В.С. Цимбалюка [13–18] та інших.

Окремі фрагменти методологічних положень щодо системних ознак телекомунікаційного права знайшли відображення також в опублікованих раніше результатах наукових досліджень авторкою цієї статті [19; 20].

Мета статті – висвітлення окремих результатів дослідження щодо формування теорії принципів у складі загальних положень телекомунікаційного права у розумінні останнього як системи правових норм (зокрема в контексті правотворчості та правозастосування), напряму наукових досліджень та навчальної дисципліни.

Для зазначеної мети були визначені такі завдання: формалізація ієрархії принципів телекомунікаційного права за моделлю: 1) загальні принципи, галузеві принципи та спеціальні принципи; 2) формування системи спеціальних принципів телекомунікаційного права.

Виклад основного матеріалу дослідження пропонується почати з короткого висвітлення розуміння у теорії права категорії «принципи права». Прикладний системний аналіз наукових джерел щодо принципів права дозволив визначити кілька концепцій розуміння їх як категорії у правовій доктрині. Серед концепцій принципів права можна зазначити такі:

1) концепція апіорності принципів права (як синонім понять «основи», «засади», «основні засади» права в абстрактному розумінні). За цією концепцією під принципами права розуміють вихідні положення, що є основою (базисом) його виразу у конкретній сфері прояву суспільних відносин між суб'єктами. При цьому визначаються основні види принципів права:

– загальноправові (загальні), що є проявом для усіх галузей права, вихідні їхні засади – для галузевої правотворчості та правозастосування суб'єктами права. До таких принципів, зокрема, належать: верховенство права, законність, рівність усіх перед законом (принцип рівноправності), взаємної формалізованої відповідальності суб'єктів права тощо;

– принципи провідних галузей права, які є визначальними для провідних галузей права (конституційні, адміністративно-правові, цивільно-правові, кримінально-правові);

– принципи комплексних галузей права, що є визначальними для комплексних галузей права (наприклад, господарсько-правові, інформаційно-правові тощо);

– принципи спеціальних галузей права (наприклад, трудового права, сімейного права тощо);

– міжгалузеві інституційні принципи, які властиві проявам окремих інститутів права у комплексі (у контексті взаємозв'язку з окремими інститутами у провідних, комплексних та спеціальних галузях права тощо);

2) концепція принципів позитивного (публічного) права (юридико-догматична концепція принципів права). За цією концепцією принципами права вважаються лише ті, що формалізовані та мають закріплення на рівні юридичних законів і гарантуються державою та міждержавними формуваннями, отримуючи зовнішнє вираження у їхній регуляторній, охоронній та захисних функціях;

3) концепція приватно-правових принципів (принципи природного права). За цією концепцією під принципами права розуміються лише ті, що забезпечують реалізацію правовідносин

щодо конкретних їхніх предметів між окремими особами (суб'єктами).

Виходячи із положень теорії систем у праві, можна зазначити також такі концепції принципів права: концепція сукупності принципів права і концепція множинності принципів права. За концепцією сукупності принципів права всі принципи права визначаються кількісно у різних лінійних, довільних ознаках чи ієрархіях прояву (дотримання) їх у суспільних відносинах. В ієрархії прояву за основу обирається один принцип (метапринцип), а всі інші підпорядковуються або розкривають його прояв у суспільних відносинах щодо їхнього предмета (об'єкта). За концепцією множинності принципів права всі принципи права розглядаються як множина принципів, що у єдності (комплексно) утворюють нову системну якість, яка непритаманна сукупності (додаванню) окремих принципів.

Спільним для зазначених концепцій є те, що принципи права розглядаються як концентрований вираз сутнісних рис та суспільних цінностей, що властиві певній системі права; принципи права визначають змістовні ознаки системи права та її структурних підрозділів, а також напрями їхнього подальшого розвитку; принципи права мають пріоритет над нормами права; принципи права відрізняються більшою стійкістю порівняно з правовими нормами; принципи права визначаються як загальні міри поведінки під час реалізації у конкретних правах та обов'язках; є незмінними протягом тривалого часу.

Як правило, принципи права фіксуються у зовнішніх формах (джерелах) права, хоча можуть застосовуватись і як неписані правила. Це особливо характерно для окремих природних принципів права. Для прикладу, до таких можна віднести апіорний принцип права на спілкування між людьми.

Вирішення завдання щодо формування системи спеціальних принципів телекомунікаційного права пропонується з погляду концепції юридико-догматичного підходу. Зокрема, серед основних принципів телекомунікаційного права пропонується звернути увагу на визначення принципу законності у правотворчості, у правовому регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із сферою зв'язку. Цей принцип визначається, виходячи з положень пункту 5 статті 92 Конституції України. Його пропонується формалізувати на доктринальному рівні таким чином: принцип законності у правовому

регулюванні суспільних відносин, пов'язаних із сферою зв'язку, означає, що засади організації й експлуатації зв'язку визначаються виключно законами України.

Відповідно до буквального (формального) розуміння цього принципу свого часу в Україні був прийнятий Закон України «Про зв'язок». Цим Законом був сукупно реалізований такий науковий принцип телекомунікаційного права, як принцип моністичності у законодавчому регулюванні суспільних відносин у сфері зв'язку (телекомунікацій). Тобто сфера організації та експлуатації усіх складових (зокрема, видів) зв'язку була легально консолідована в одному спеціальному юридичному законі, що мав деякі ознаки спеціального кодифікованого законодавчого акту.

Однак у подальшому законодавці відійшли від такого розуміння цього принципу. Законодавцями було здійснено перехід до принципу фрагментарності регулювання, зокрема у сфері телекомунікації, у кількох законодавчих актах, сформованих за видовими чи іншими ознаками забезпечення зв'язку. Це знайшло відображення у Законах України «Про поштовий зв'язок», «Про телекомунікації» та низці інших.

При цьому з легального на доктринальний рівень було переведено формалізацію структури окремих інститутів телекомунікаційного права, що сформувало конфлікт у правозастосуванні та правовій освіті. Тим самим було закладено казус неоднозначності щодо реалізації такого аспекту конституційного принципу, як законність у діяльності органів державної влади, відповідно до якого органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України.

У частині 1 ст. 6 Закону України «Про телекомунікації» законодавцем було визначено групу таких спеціальних принципів, як принципи діяльності у сфері телекомунікацій, до яких належать:

- 1) доступ споживачів до загальнодоступних телекомунікаційних послуг, що необхідні їм для задоволення власних потреб, участі в політичному, економічному та громадському житті;
- 2) взаємодія та взаємопов'язаність телекомунікаційних мереж для забезпечення можливості зв'язку між споживачами всіх мереж;
- 3) забезпечення сталості телекомунікаційних мереж і управління цими мережами з ура-

хуванням їхніх технологічних особливостей на основі єдиних стандартів, норм та правил;

4) державна підтримка розвитку вітчизняного виробництва технічних засобів телекомунікацій;

5) заохочення конкуренції в інтересах споживачів телекомунікаційних послуг;

6) збільшення обсягів телекомунікаційних послуг, їх переліку та утворення нових робочих місць;

7) впровадження світових досягнень у сфері телекомунікацій, залучення, використання вітчизняних та іноземних матеріальних і фінансових ресурсів, новітніх технологій, управлінського досвіду;

8) сприяння розширенню міжнародного співробітництва у сфері телекомунікацій та розвитку глобальної телекомунікаційної мережі;

9) забезпечення доступу споживачів до інформації про порядок отримання та якість телекомунікаційних послуг;

10) ефективність, прозорість регулювання у сфері телекомунікацій;

11) створення сприятливих умов діяльності у сфері телекомунікацій з урахуванням особливостей технологій та ринку телекомунікацій.

У контексті комплексного принципу (взаємопов'язаності) функцій телекомунікаційного права пропонується розглядати положення частини 2 цієї ж статті. У взаємозв'язку з цим принципом за положеннями теорії множинності систем у праві реалізуються такі принципи: принцип пріоритету національної безпеки, принцип територіальності, принцип суверенності в організації та експлуатації зв'язку за суб'єктними ознаками, принцип підприємництва тощо.

Цей комплексний принцип законодавчо формалізований так: надання телекомунікаційних послуг на території України є виключним правом юридичних осіб із місцезнаходженням на території України, які зареєстровані відповідно до законодавства України, та/або фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності з постійним місцем проживання на території України.

У зв'язку з об'єктивними обмеженнями щодо викладення матеріалів дослідження розгляд багатьох складових та аспектів теорії спеціальних принципів у науці телекомунікаційного права залишений для висвітлення у подальших публікаціях. Також висловлюється сподівання, що до подальшої розробки теорії системи спеціальних принципів телекомунікаційного права долуч-

чаться інші дослідники-правознавці, які своїми науковими розвідками збагатять методологічну та доктринальну базу для удосконалення практики правотворчості і правозастосування, а також для удосконалення викладання і вивчення телекомунікаційного права як навчальної дисципліни.

Висновки і пропозиції у ході проведеного дослідження пропонується викласти в окремих узагальненнях.

1. Системі принципів телекомунікаційного права об'єктивно властиві загальні, особливі та спеціальні ознаки багатьох принципів права, зокрема: принципу верховенства права, принципу законності, принципу пріоритету прав людини і громадянина.

2. Зазначені та інші принципи реалізуються у комплексі з урахуванням принципу співвідношення потреб, інтересів суспільства, держави, міжнародного співтовариства, що реалізуються з огляду на специфіку функціонування сфери зв'язку – організації та експлуатації різних інфраструктур поширення, передавання й отримання інформації усіма суб'єктами, зокрема незалежно від кордонів держав.

3. Аксіологічно система спеціальних принципів телекомунікаційного права має форму незаперечних вимог, що реалізуються за метапринципом життєдіяльності учасників суспільних відносин, зокрема у сфері зв'язку (телекомунікацій), – гармонічного поєднання (співвідношення) індивідуальних, групових (корпоративних), громадських (суспільних), державних та міжнародних потреб, інтересів.

4. Система принципів телекомунікаційного права є своєрідним комплексом множини координат, що забезпечують ефективний розвиток цього права, і водночас вектором реалізації бажаних відповідних суспільних відносин у сфері дистанційного спілкування (комунікації).

5. З погляду теорії гіперсистем (теорії великих, множинних систем) множина принципів телекомунікаційного права є підсистемою, що визначає підстави об'єктивізації цього права, будучи орієнтирами у формуванні відповідних правових норм, відображаючи сутність телекомунікаційного права та основні зв'язки, що існують у правовій системі вищого рівня – національній правовій системі.

6. У сучасній системі принципів телекомунікаційного права зосереджено світовий (міжнародний) досвід розвитку права, досвід багатьох цивілізацій, культур окремих народів.

7. Систему спеціальних принципів телекомунікаційного права можна також визначити як стрижень (консоль) правового відображення та забезпечення суспільних відносин щодо організації й експлуатації інфраструктури дистанційного спілкування між суб'єктами для задоволення їхніх потреб та інтересів в інформаційному просторі.

8. У перспективі подальше наукове обґрунтування структуризації системи спеціальних принципів телекомунікаційного права у множинності (зокрема у єдності із системами загальних галузевих принципів інформаційного права та принципів інших галузей права) має визначити шляхи вдосконалення правових норм, будучи керівними ідеями для законодавця у його правотворчості щодо регулювання суспільних відносин у сфері телекомунікацій.

9. Подальше формування теорії спеціальних принципів телекомунікаційного права має стати сполучною ланкою між основними закономірностями розвитку і функціонування суспільства у сфері зв'язку і правовою системою у цілому.

10. Завдяки науковій систематизації спеціальних принципів телекомунікаційного права у перспективі мають бути визначені специфічні ознаки цього права, а також відмежування його складових від інших галузей права у складі загальної правової системи.

Список використаної літератури:

1. Арістова І.В. Державне регулювання телекомунікаційного розвитку в Україні: організаційно-правові аспекти / І.В. Арістова // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. – 2001. – № 1. – С. 117–125.
2. Баранов А.А. Правове регулювання доступу на ринок телекомунікацій / А.А. Баранов // Інформація і право. – 2011. – № 2. – С. 32–38.
3. Бурило Ю.П. Організаційно-правові аспекти лібералізації державного регулювання у сфері телекомунікацій / Ю.П. Бурило // Підприємництво, господарство і право. – 2011. – № 7. – С. 86–89.
4. Золотар О.О. Правова охорона як складова інформаційної безпеки : [монографія] / О.О. Золотар. – К. : ПанТот. – 2011. – 100 с.
5. Основи інформаційного права України : [навч. посіб.] / В.С. Цимбалюк, В.Д. Гавловський, В.М. Попович та ін. ; за заг. ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калужного, П.В. Мельника. – К. : Знання, 2009. – 414 с.
6. Коваленко Л.П. Теоретичні проблеми розвитку інформаційного права України : [монографія] / Л.П. Коваленко. – Х. : Право, 2012. – 248 с.

7. Електронна торгівля (правовий аспект регулювання) : [монографія] / [А.М. Новицький, Г.М. Красноступ, В.С. Цимбалюк, В.К. Шкарупа та ін.] ; за заг. ред. В.В. Костицького. – К. : МП Леся, 2007. – 212 с.
8. Кудрявцева С.П. Міжнародна інформація : [навч. посіб.] / С.П. Кудрявцева, В.В. Колос. – К. : Слово, 2005. – 400 с.
9. Ліпкан В.А. Інформаційна безпека України в умовах євроінтеграції : [навч. посіб.] / В.А. Ліпкан, Ю.Є. Максименко, В.М. Желіховський. – К. : КНТ, 2006. – 280 с.
10. Лисенко С.О. Системний підхід у дослідженні інформаційної безпеки підприємств з точки зору теорії гіперсистем у праві / С.О. Лисенко // *Європейські перспективи*. – 2016. – С. 159–166.
11. Музичук О.М. Сфера зв'язку та інформаційних технологій в Європейському Союзі та в Україні: особливості правового регулювання / [О.М. Музичук, О.М. Литвинов, А.Є. Голубов, М.М. Компарський та ін.]. – К. : Центр учб. літ-ри, 2007. – 156 с.
12. Новицький А.М. Правове регулювання інституціоналізації інформаційного суспільства в Україні : [монографія] / А.М. Новицький. – Ірпінь : НУ ДПС України, 2011. – 444 с.
13. Цимбалюк В.С. Науково-доктринальні положення щодо методологічних установок систематизації законодавства про інформацію / В.С. Цимбалюк // *Інформація і право*. – 2015. – № 2 (14). – С. 76–83.
14. Цимбалюк В.С. Структуризація міжнародного інформаційного права у правознавстві / В.С. Цимбалюк // *Правова інформатика*. – 2009. – № 2 (22). – С. 25–30.
15. Цимбалюк В.С. Телекомунікаційне право як підгалузь інформаційного права України / В.С. Цимбалюк // *Актуальні проблеми національного законодавства : зб. матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. з міжнар. участю (м. Кропивницький, 18 жовт. 2016 р.)*. – Вип. 53. – С. 93–95.
16. Цимбалюк В.С. Інформаційне право (основи теорії і практики) : [монографія] / В.С. Цимбалюк. – К. : Освіта України, 2010. – 388 с.
17. Цимбалюк В.С. Інформаційне право: концептуальні положення до кодифікації інформаційного законодавства : [монографія] / В.С. Цимбалюк. – К. : Освіта України, 2011. – 426 с.
18. Цимбалюк В.С. Співвідношення мас-медіа права та телекомунікаційного права як підгалузей інформаційного права / В.С. Цимбалюк // *Актуальні правові та гуманітарно-економічні проблеми в період реформування демократичного суспільства : зб. тез V Всеукр. наук.-практ. конфер. (м. Кропивницький, 2 груд. 2016 р.)*. – С. 306–309.
19. Процишен М.П. Право про телекомунікації України: з точки зору компаративістики з правом Європейського Союзу / М.П. Процишен // *Порівняльно-аналітичне право*. – 2016. – № 5. – С. 225–228. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pap.in.ua/index.php/arhiv-vidannja/78>.
20. Процишен М.П. Права про телекомунікації в Україні: публічно-правовий та приватноправовий зміст як підгалузі інформаційного права / М.П. Процишен // *Науковий вісник публічного та приватного права*. – 2016. – № 5. – С. 202–207. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://nvppp.in.ua/index.php/vip5>.

Процишен М. В. Система принципів телекомунікаційного права

Стаття посвячена научній формалізації системи принципів телекомунікаційного права в розумінні його триединої сутності: як системи правових норм, як напрямлення наукових досліджень, як учебної дисципліни. При цьому телекомунікаційне право розглядається як підгалузь спеціальної частини такої комплексної галузі права, як інформаційне право, що включає в себе взаємопов'язані складові підсистеми: публічно-правову і частно-правову. Приведені методологічні положення о доктринальних позиціях ієрархії принципів телекомунікаційного права по концепції теорії множинних, великих систем в праві (теорії гіперсистем права). Сформульовані пропозиції по подальшому розвитку теорії принципів телекомунікаційного права.

Ключевые слова: право, телекомунікації, принципи, система принципів телекомунікаційного права.

Protsishen M. V. Telecommunications law system principles

The article is devoted to the scientific formalization of telecommunications law principles system in light of its triple nature: as a system of legal provisions, as a direction of scientific research, as an academic discipline. Thus telecommunications law is regarded as a subsection of the special part of information law as a complex area of law that includes such interrelated subsystems as public law and private law. Methodological and doctrinal provisions concerning the hierarchy of telecommunications law principles in the theory of multiple, large-scale systems in the law concept (the theory of hypersystems in law) have been put forward. Suggestions concerning further development of telecommunications law principles theory have been formulated.

Key words: law, telecommunications, principles, telecommunications law principles system.